

SATURS

Ievads	4
1. Folkloras prakses vispārīgie nosacījumi	6
1.1. NORISES LAIKS	6
1.2. DARBA APJOMS.....	7
1.3. TEICĒJI.....	8
2. Galvenie folkloras žanri un to pieraksta īpatnības	13
2.1. DZIESMU FOLKLORA.....	14
2.2. VĒSTĪTĀJA FOLKLORA	14
2.3. BRAHILOĢISMI.....	16
2.4. IERAŽU FOLKLORA.....	20
2.4.1. Godu ieražas	20
2.4.2. Gadskārtu ieražas.....	23
2.4.3. Citas ieražas	24
3. Materiālu pierakstīšanas un noformēšanas noteikumi	25
3.1. MATERIĀLU PIERAKSTĪŠANAS NOTEIKUMI.....	25
Pielikumi	28
1. Titullapas paraugs	30
2. Ziņas par materiālu vācēju	31
3. Savākto folkloras materiālu statistiskais apkopojums...	33
4. Folkloras prakses materiālu satura rādītāja paraugs.....	34
5. Teicēja pasportizācijas dati	35
6. Noslēguma komentāri	36

NOSLĒGUMA KOMENTĀRI

Atsauksme par folkloras praksi

Folkloras prakse, lai gan sākotnēji šķiet vienkārša un viegli veicama, savā būtībā tomēr ir sarežģīta. Lai sekmīgi veiktu darbu, ir nepieciešams tuvs kontakts ar intervējamo personu, ir jārada drošības sajūta, atmosfēra, kas ļauj brīvi un nepiespiesti izklāstīt sniedzamo informāciju. Daudz grūtāk ir strādāt ar vecāka gadagājuma cilvēkiem, jo viņiem tas ir kas jauns, neparasts, lai gan šāda veida sarunu viņi visbiežāk uztver nopietni, vēl jo vairāk, ja iztaujājamais ir ģimenes pārstāvis, kurš cenšas palīdzēt.

Man folkloras prakse nebija tikai kārtējais pārbaudes darbs, tā deva iespēju ielūkoties manas dzimtas gudrībās, jo izjautāju savus vecvecākus. Ar lielu interesi sekoju viņu stāstiem, iespējams, ka šo interesi vairoja arī asinsradniecība. Mūsu saruna noritēja vairākas dienas, tādējādi dodot iespēju viņiem pārdomāt stāstīto un arī atcerēties. Jāatzīst, ka atcerēšanās viņiem bieži sagādāja grūtības, kaut arī dažus žanrus viņi stāstīja daudz un labprāt. Esmu priecīga, ka man izdevās pagūt pierakstīt kaut vai daļu no vecvecāku stāstītā, tā ir gudrība, kas noderēs gan man, gan, iespējams, arī maniem bērniem un mazbērniem. Uzskatu, ka manis savāktais materiāls ir vērtīgs tieši vēstītājas folkloras pētniekiem, jo daudzas vectēva stāstītās anekdotes man šķiet patiesi unikālas kā vēsturiskā, tā mākslinieciskā skatījumā.

5. PIELIKUMS

TEICĒJA PASPORTIZĀCIJAS DATI

Vārds, uzvārds: Aloīda Bērziņa.

Dzimšanas laiks un vieta: dzimusi 1930. gadā Lendžu pagasta Apšos.

Izglītība: mācījusies 4 klases Novaselku (tagadējā Ceplīšu) pamatskolā.

Ģimene: tēvs bijis laukstrādnieks, kurš 7 vasaras braucis uz Kurzemi strādāt pie saimnieka. Ģimenē augušas trīs meitas. Brālis 7 mēnešu vecumā miris. Māte mirusi 84 gadu vecumā. A. Bērziņa pati izaudzinājusi dēlu un meitu, kuri dzīvo pilsētā (meita – Rēzeknē, par dēla atrašanās vietu ziņu nav). Ir četri mazbērni. Mazdēls Vitālijs mācās Priekuļos un bieži ciemojas pie viņas. Mazmeita Sanita mācās Rēzeknē un interesējas par mājturību.

Darba pieredze: darba pieredze sākas ar ganos iešanu (8 vasaras), tālāk turpinās kolhozā. Strādājusi par cūkkopēju (5 gadi), slaucēju (6 gadi), pastnieci (7,5 gadi) un brigadieru (13 gadi). 1990. gadā atnāk uz tēva mājām (līdz tam dzīvojusi Lendžu centrā).

Saikne ar folkloru: saikne ar folkloru sākusies jau 11 gadu vecumā, kad viņa sāk dziedāt korī. 25 gadus dziedājusi baznīcas korī un folkloras kopās. Bieži aicināta dziedāt kāzās un bērēs, kā arī citos pasākumos.

Pašreizējā adrese: Nākotnes iela 3 – 79, Viļāni, Rēzeknes raj. Tel.: 46 99870.

IEVADS

Cienījamais student!

Pirmā studiju gada pirmajā semestrī Tu noklausījies kursu “Latviešu folklorā”, kur iepazīsi dažādus folkloras veidus un žanrus, uzzināji par folkloras funkcionēšanas un attīstības teorētiskajām likumībām, un visu to Tu pārsvarā pētīji no grāmatām, no jau publicētiem folkloras materiāliem. Tomēr folkloras izzināšana nevar tikt uzskatīta par pietiekamu, pirms Tu neesi praktiski iepazīsies, kādā tad veidā folklorā pastāv mūsdienu sabiedrībā – Tavā un manā ikdienā, radu, draugu, kaimiņu vai citu, Tev pagaidām svešu, cilvēku vidē. Tieši šim nolūkam - lai nostiprinātu Tavas teorētiskās zināšanas un dotu iespēju pārlicināties par folkloras dzīvi mūsdienās - ir paredzēta folkloras prakse.

Folkloras praksi iespējams kārtot divējādi – vai nu individuāli, vai, dodoties ekspedīcijā. Ekspedīcijas gadījumā folkloras prakse tiek organizēta kā projekts un tās noteikumi tiek izziņoti projekta īstenošanas gaitā, tāpēc šeit šis folkloras prakses veids tiks aplūkots mazāk. Lielāku uzmanību pievērsīsim individuālajai praksei, proti, tādām folkloras prakses veidam, kad Tu pats individuāli izvēlēsi prakses vietu, teicējus, precizēsi laiku un beigās pārsteigsi savus kolēģus ar unikālu, bagātīgu folkloras materiālu, par kura eksistenci ne Tu pats, ne citi pat iedomāties nevarēja. Lai Tev palīdzētu šajā darbā, ir izstrādāti šie metodiskie ieteikumi, kur apkopotas galvenās

prasības, ieteikumi un padomi, patstāvīgi vācot, pierakstot, apkopojot un sistematizējot folkloras tekstus. No šāda aspekta raugoties, prakses metodiskos ieteikumus būtu ieteicams izmantot arī studentiem - folkloras ekspedīciju dalībniekiem, jo noteikumi, kā noformējams savāktais folkloras materiāls, ir līdzīgi.

Folkloras prakses nolikums sastāv no vairākām daļām. Pirmajā daļā sniegtas vispārējas prasības folkloras praksei – tās laiks, savākto vienību daudzums, ieteikumi, no kā vākt folkloru utt., otrajā daļā ir apkopota informācija par to, ko tu vari vākt folkloras prakses laikā, trešajā daļā sniegti ieteikumi, kā to darīt – par pierakstīšanas paņēmieniem, sadarbību ar teicējiem utt., ceturtajā daļā savukārt doti norādījumi, kā folkloras materiāli būtu jānoformē.

Ievadam – tas arī viss. Lai Tev veicas folkloras praksē!

Dr.philol. doc. A.Juško – Štekele

4.PIELIKUMS

FOLKLORAS PRAKSES MATERIĀLU SATURA RĀDĪTĀJA PARAUGS

Saturs

1. Ziņas par materiālu vācēju	2
2. Savākto folkloras materiālu statistiskais apkopojums	3
3. Teicējas Aloīdas Bērziņas materiāli	4
2.1. Teicējas biogrāfiskie dati	4
2.2. Tautasdziesmas (1. – 45. vien.)	5 - 10
2.3. Mīklas (45. – 60 vien.)	11 - 12
2.4. Pasakas (61. – 69. vien.)	13 - 19
2.5. Tautas ārstniecība (70. – 89.vien.)	20 - 21
4. Teicēja Jāzeps Bērziņa materiāli	22
3.1. Teicēja biogrāfiskie dati	22
3.2. Pasakas (90 – 105 vien.)	23 - 31
3.3. Anekdotas (106 – 179 vien.)	32 - 38
3.4. Iesaukas, to skaidrojums (180 – 201 vien.)	38 - 40
3.5. Teikas (202 – 240 vien.)	40 - 42
5. Noslēguma komentāri	43
6. Pielikumi	

3. PIELIKUMS

SAVĀKTO FOLKLORAS MATERIĀLU STATISTISKAIS
APKOPOJUMS

Nr. p.k.	Teicēja vārds, uzvārds	Dzīves vieta	Vecums	Vienību skaits							
				Dziesmas	Teikas	Mīklas	Pasakas	Anekdotas	Tautas ārstniecība	Iesaukas	Kopā
1.	Aloīda Bērziņa	“Varoņu“ mājas, Viļānu muiža, Rēzeknes raj.	70 g.	45	-	15	8	-	19	-	87
2.	Jāzeps Bērziņš	“Varoņu“ mājas, Viļānu muiža, Rēzeknes raj.	79 g.	-	38	-	15	73	-	38	164
Kopā				45	38	15	23	73	19	38	251

1. FOLKLORAS PRAKSES VISPĀRĪGIE NOSACĪJUMI

Folkloras prakses *mērķis* ir nostiprināt teorētiskās zināšanas folklorā, dodot iespēju praksē pārlicināties par folkloras pastāvēšanu, funkcionēšanu un attīstību.

Folkloras prakses *uzdevumi*:

- 1) *izvēlēties izpētes priekšmetu un subjektu;*
- 2) *izstrādāt un praksē pārbaudīt metodiku darbam ar teicēju;*
- 3) *izstrādāt un pielietot folkloras tekstu pierakstīšanas tehniku;*
- 4) *sistematizēt savāktu folkloras materiālu, ievērojot tā dalījumu pēc teicējiem un žanriem;*
- 5) *mācīties pasportizēt un lingvistiski komentēt folkloras tekstu;*
- 6) *saistīt folkloras funkcionalitāti ar tās nesēju valodas un runas īpatnībām.*

1.1. NORISES LAIKS

Folkloras prakse tradicionāli tiek organizēta pēc otrā studiju gada, tās apjoms studiju programmas ietvaros – 3 kredītpunkti (120 stundas). Tā kā folkloras prakse notiek vasaras semestrī, praksei nepieciešamais laiks ir trīs nedēļas. Tomēr, tā kā vasaras semestris ir arī brīvdienų laiks, folkloras prakses norisi Tu vari pakārtot savām interesēm un iespējām, kā arī Tavu izvēlēto teicēju piedāvātajam laikam. Galvenais noteikums, lai – atgriezoties uz studijām – pirmajā studiju dienā Tu varētu iesniegt Filoloģijas katedrā savus prakses

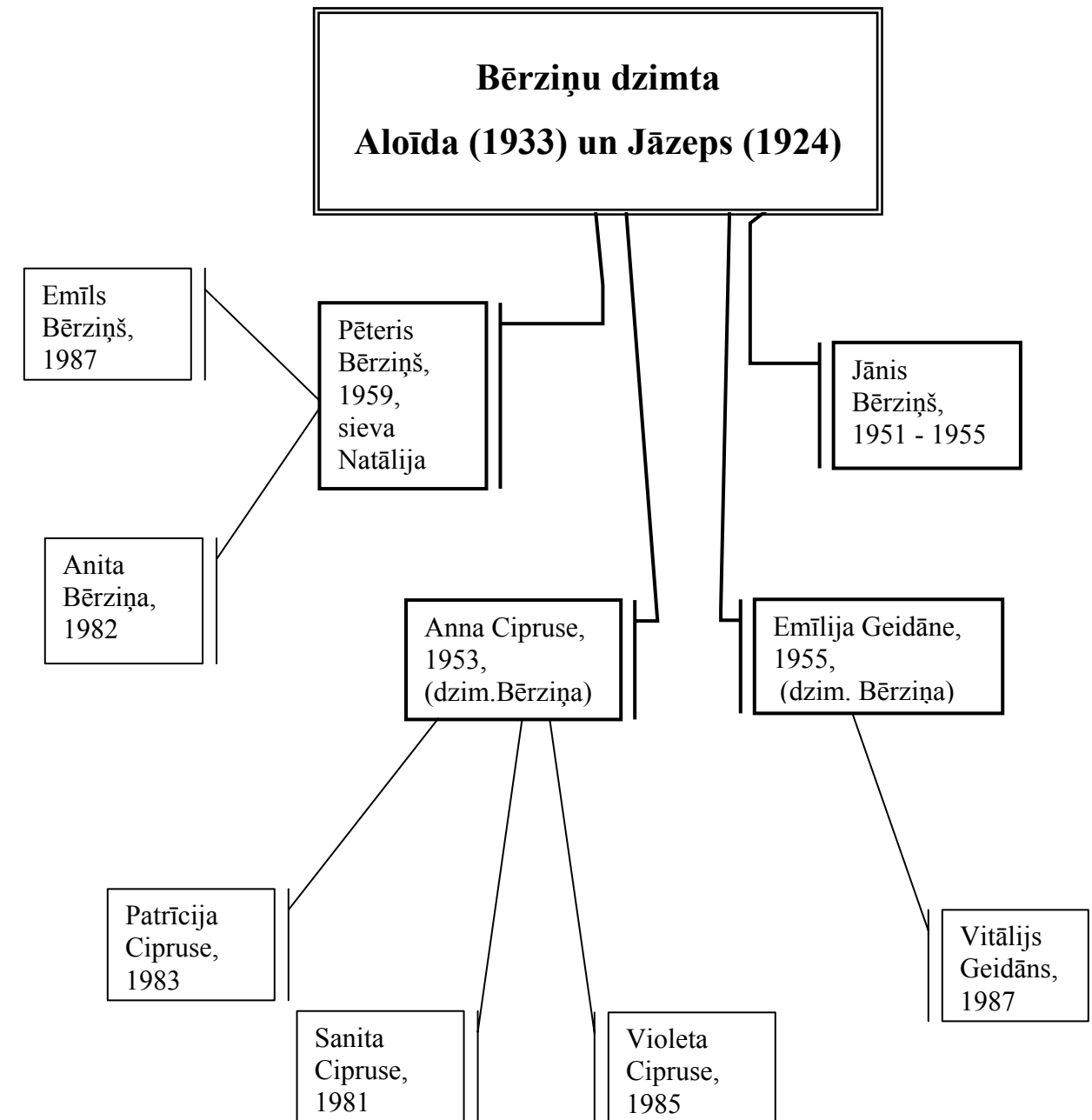
materiālus, kuri tad semestra laikā tiks novērtēti ar atzīmi (par vērtējuma kritērijiem skat. noslēgumā).

1.2. DARBA APJOMS

Folkloras praksei ir noteikts savācamo folkloras vienību skaits, un tās ir:

- ◆ **250** vienības, ja tā ir īsā folklorā (tautasdziesmu četrindes, brahiloģismi utt.);
- ◆ **100** vienības, ja tā ir vēstītāja folklorā;
- ◆ ja Tevis savāktajos folkloras materiālos īsā folklorā mijas ar vēstītāju folkloru, vienību skaits var svārstīties skaitā no **150** līdz **200**.
- ◆ Ja Tu pievērsīsies apjomīgu ieražu rituālu aprakstam (piemēram, 2 vai 3 dienu kāzu svinības), pievienojot visus tekstu un uzskates materiālus, tad iespējams aprobežoties pat ar vienu šādu aprakstu; ja tie ir mazāk apjomīgi (piemēram, krustabas, Ziemassvētki), tad tie varētu būt 2 vai 3 apraksti.

Folkloras prakses apjoma sakarā Tev jāņem vērā, ka folkloras prakse Tev tiks ieskaitīta arī tad, ja Tevis pierakstīto folkloras vienību skaits nebūs tieši norādītais; tas var svārstīties 10 – 20 vienību līmenī. Protams, būs labāk, ja to būs vairāk nekā mazāk, tomēr materiālu vērtību drīzāk noteiks to unikalitāte, pieraksta precizitāte, noformējuma kvalitāte u.tml. kritēriji, nevis tikai kvantitāte, kaut arī tā nav mazsvarīga. Lieki teikt, ka galvenais noteikums, pierakstot folkloru – *neierobežot teicēju viņa vēlmē stāstīt*. Nekādi nav pieļaujama situācija, ka Tu, aplēsis, ka prasītās 250 vienības jau

2. PIELIKUMS

ZIŅAS PAR MATERIĀLU VĀCĒJU

Vārds, uzvārds: Anita Bērziņa.

Dzimšanas dati: 1982.gada 27. augusts.

Izglītība: 2000.gadā absolvēta Viļānu vidusskola.

Dzīves vieta: Nākotnes iela 9, dz. 132, Viļāni, Rēzeknes rajons, telefons: 467892,
e-pasts: anitab@ru.lv

Vispārēja informācija par praksi: praksi veicu laikā no 2003.gada 12. jūlija līdz 23. augustam. Par teicējiem izvēlējos savus vecvecākus – Aloīdu un Jāzepu Bērziņus, tā kā jau kopš bērnības viņi man un pārējiem mazbērniem (pavisam 6) stāstījuši dažādas pasakas un dziedājuši dziesmas. Lai parādītu mūsu kuplo dzimtu, pievienoju mūsu dzimtas koku, sākot no maniem vecvecākiem.

pierakstītas, pārtrauc teicēju un saki, ka nu jau pietiks, kaut arī teicējs būtu gatavs stāstīt vēl un vēl. Ja nu Tu redzi, ka teicēja stāstīšanas vēlme nav izsmeļama, bet Tavs brīvdienu laiks beidzas, tad Tev vajadzētu informēt par šādu teicēju prakses vadītāju un ja ne šajā, tad nākamajā gadā ieteikt pie viņa aizsūtīt vēl kādus praktikantus.

1.3. TEICĒJI

Teicēju izvēle ir būtiskākais folkloras prakses noteikums. Tieši no tā atkarīga Tevis savākto folkloras materiālu vērtība. Ņemot vērā folkloras daudzveidību un daudzfunkcionalitāti, arī teicējus Tu vari meklēt un izvēlēties pēc visdažādākajiem kritērijiem.

♦ *Pēc profesionālajām grupām* - nav noslēpums, ka mūsdienās folkloras tīcās diferencēties; tā nes katras sociāli vai profesionāli noturīgas grupas uzskatus, vērtības, uzskatus par pasauli utt. Arī folkloras prakses laikā Tu vari pievērsties šādu grupu folkloras izpētei un aptaujāt, piemēram, skolotājus, ārstus, mūziķus, studentus u.tml. Šai gadījumā Tev nav jābaidās ierobežot stāstītā tematisko loku, prasot no teicējiem tikai to, kas attiecas uz viņu nodarbošanos. Svarīgs ir pilnīgi viss, ko atceras teicējs, jo, ja tas ir saglabājies viņa atmiņā, tas atzīstams par svarīgu viņa, arī kā profesionāļa, pieredzes veidotāju.

♦ *Pēc vecuma* - atkarībā no iespējām un savām pētnieciskajām interesēm Tu vari izvēlēties teicējus gan bērnu, gan pieaugušo vidū. Ja Tu par teicējiem izvēlēties bērnus, tad Tev būs jābaidās uz noteiktu laiku noturēt viņu interesi. Šeit būtu ieteicams

strādāt ar vairākiem bērniem vienlaikus, iesaistot viņus rotaļas veida pasākumos – *dziesmu karos, spoku stāstu vai pasaku vakaros, mīklu viktorīnās* u.tml. Esi gatavs arī uz to, ka bērni ne vienmēr skaidri zinās, kas īsti ir folklorā, un gribēs Tev izstāstīt visu – arī to, ko iemācījušies no mācību grāmatas un ko uzrakstījis kāds rakstnieks. Šai situācijā Tev bērns pacietīgi jānoklausās, taču jāpieraksta tikai tas, kas patiešām atzīstams par folkloru. Ja Tavās zināšanās par folkloru ir pietiekamas, Tu vari pēc iespējas neuzbāzīgi bērniem pastāstīt, kas tad īsti ir uzskatāms par folkloru un kāpēc tā nav V.Plūdoņa vai Raiņa dzeja, jo sevišķi, ja viņi spēj nosaukt arī autoru.

Ja Tavi teicēji ir pieaugušie, arī tad atkarībā no viņu vecuma esi gatavs uz dažādām komunikācijas formām: vecāka gadagājuma cilvēki gribēs ar Tevi parunāt par dzīvi, izstāstīt savu dzīvesstāstu, problēmas, skatījumu uz mūsdienu jaunatni, bet vidēja gadagājuma teicēji būs konkrētāki un atbildēs uz Tevis uzdotajiem jautājumiem iespējami precīzi un īsi. Viss, protams, atkarīgs no teicēja rakstura, temperamenta un tā, kā Tu pratīsi atrast ar viņu kopēju valodu, tāpēc sagatavojies, lai varētu radīt savstarpējas uzticēšanās gaisotni. Bieži vien pirmajā tikšanās reizē līdz folkloras teikšanai nemaz nenonāk, tikai tad, kad esi pie teicēja otro, trešo reizi, parunājis ar viņu par dzīvi vai palīdzējis kādu biešu vagu noravēt, izdodas pierunāt viņu uz folkloras pūra pārcilāšanu. Bieži vien šķērslis ir arī teicēja atmiņa. “Neatceros vairs neko”, nodziedājis pāris dziesmas, viņš saka, “bērniībā daudz ko zināju - gan vectēvs, gan vecmāte stāstīja, bet tagad aizmirsu”. Šādā situācijā bieži vien ir nepieciešama pauze,

TITULLAPAS PARAUGS

Rēzeknes Augstskola

Humanitāro un juridisko zinātņu fakultāte

Filoloģijas katedra

FOLKLORAS PRAKSES MATERIĀLI

Autore:

Anita Bērziņa,

Augstākās akadēmiskās izglītības

bakalaura studiju programmas

“Filoloģija” pilna/nepilna laika

2. kursa studente

Prakses vadītāja:

_____

Rēzekne 2003

kādreiz pat dienas vai pat vairāku garumā, lai ļautu teicējam apdomāties, un tad viņš atceras vēl un vēl. Tāda nu tā atmiņa ir. Var palīdzēt arī Tavi aktīvi aicinājumi atcerēties kaut ko no tādas vai citādas folkloras sfēras, bet šai gadījumā Tev pašam jābūt gatavam minēt kādu piemēru no savas folkloriskās pieredzes.

◆ *Pēc radniecības vai pazīšanās pakāpes* - neapstrīdami, ka vienkāršāk individuālās folkloras prakses laikā ir strādāt ar labi pazīstamiem cilvēkiem – radiem, draugiem vai kaimiņiem. Šai gadījumā Tev nav jāpārvar neuzticēšanās barjera, jo sevišķi, ja Tu izvēlēties iztaujāt savus vecākus vai vecvecākus. Vēl jo vairāk – šāda folkloras prakse dod iespēju Tev “nošaut divus zaķus” – Tu gan vienkāršāk nokārto folkloras praksi, gan arī uzzini daudz ko jaunu par savu ģimeni, dzimtu, tās saknēm, iepazīsti šķietami labi zināmus cilvēkus it kā no jauna. Daudzi studenti, apsēdušies, lai iztaujātu savus vecvecākus, prakses noslēgumā atzīst, ka tas viņiem bijis neticams pārdzīvojums – ja nebūtu bijis folkloras prakses, viņi, iespējams, tā arī būtu palaiduši garām šo unikālo iespēju – pagūt iepazīt savus tuviniekus, pārņemt viņu dzīves gudrību.

◆ *Pēc dzīves vai atrašanās vietas* - šai gadījumā Tu vari pievērsties gan tradicionālākiem - kādas noteiktas apdzīvotas vietas (piemēram, ciema, sādžas), gan netradicionālākiem (piemēram, mikrorajona, atpūtnieku nometnes) - izpētes objektiem. Abos gadījumos Tavs mērķis būs noskaidrot folkloras tēmu, motīvu, žanru u.tml. līdzību vai atšķirību kādas teritoriāli vienotas cilvēku grupas ietvaros. Šī pieeja dod rezultātus tikai tādā gadījumā, ja tiek aptaujāti

iespējami vairāki konkrētās teritorijas iemītnieki, tāpēc Tev vienam tas visdrīzāk neizdosies lielā darba apjoma dēļ. Šādu uzdevumu var uzņemties, ja tajā ir iesaistīti vairāki studenti praktikanti vai ja darbs tiek plānots vairākos posmos, paredzot, ka šajā vietā folkloras vākšanas darbu nākamajā gadā plānveidīgi turpinās cita studentu grupa. Ieteicamāk šo principu būtu izvēlēties organizētas ekspedīcijas dalībniekiem.

♦ *Pēc to attieksmes pret folkloru* - patiesībā šis kritērijs īsti noskaidrojams tikai pēc kontaktēšanās ar teicēju, tomēr daži ieteikumi ierosmei var noderēt. Cilvēks attieksmē pret folkloru var būt gan aktīvs, gan pasīvs. Par aktīviem varētu nosaukt tos, kas darbojas kādā folkloras vai etnogrāfijas ansablī; viņi parasti arī par savu mērķi atzīst folkloras saglabāšanu, popularizēšanu un reizēm pat vākšanu, jo autentiska folkloras materiāla meklējumos folkloras kopu dalībnieki kādreiz arī dodas pie kādas izslavētas dziesmu teicējas un pieraksta viņas dziedāto, tādējādi saglabājot un popularizējot šo materiālu sabiedrībā. Šādi cilvēki parasti labprāt izpilda gan sava ansambļa vai kopas repertuāru, gan arī ko citu, tā kā uzskata to par savu misiju. Pasivitāte attieksmē pret folkloru ir grūti nosakāma. Tā noteikti nav nepiedalīšanās folkloras ansambļos, tā kā par aktivitāti liecina arī folkloras gudrību nodošana saviem pēcnācējiem ģimenes ietvaros. Pasivitāte atklājas tajos gadījumos, kad, jautāti par attieksmi pret folkloru, teicēji rausta plecus un saka, ka zinot viņi pietiekami daudz, bet kam gan tas vajadzīgs - blēņas vien tās esot. Šādi teicēji parasti, aicināti nodziedāt kādu dziesmu vai pastāstīt kādu pasaku, parasti

PIELIKUMI

3.2. MATERIĀLU NOFORMĒŠANAS NOTEIKUMI

Savāktie folkloras materiāli jānoformē datorsalikumā, klāt pievienojot vienu izdrukas eksemplāru (lapām jābūt numurētām un sastiprinātām). Datorsalikumā nav jāpārraksta papildus pievienojami materiāli, piemēram, dziesmu klades, atmiņu albumi, “melnās” (maģijas) grāmatas u.tml., kuras iesniedzamas oriģinālā.

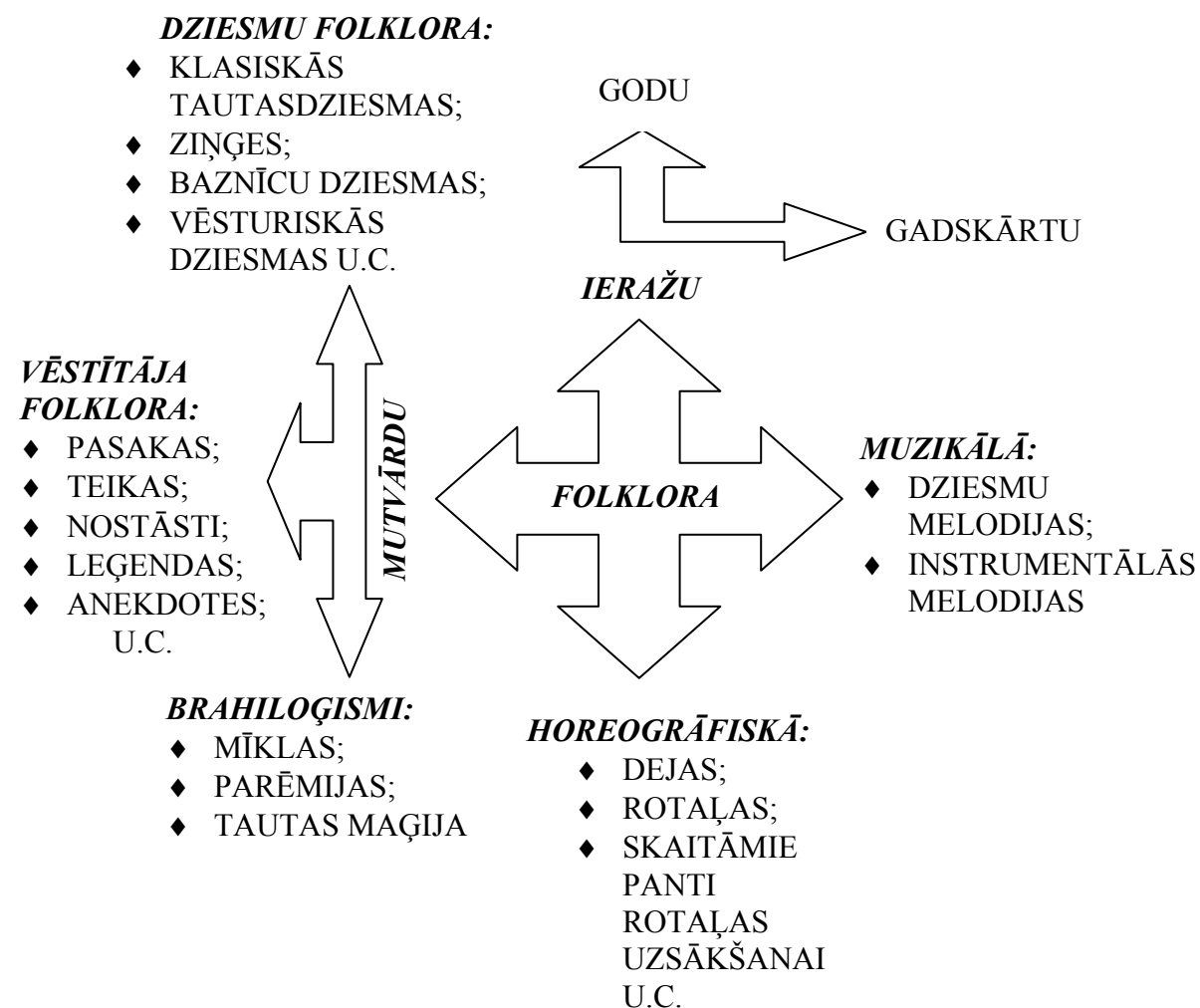
Viss materiāls jāsadrupē noteiktā kārtībā: informācija par materiālu vācēju (vārds, uzvārds, dzimšanas gads, vieta, izglītība, dzīves vieta (pilna adrese)), tālāk seko satura rādītājs, kur visi materiāli pakārtoti teicējam – katra teicēja materiāls atsevišķi (sākumā – teicēja biogrāfiskie dati, tad – pa žanriem sakārtots materiāls (dziesmas, pasakas, teikas, mīklas utt.) un viss, kas ar to saistīts) (paraugu skat. 1.pielikumā). Materiālu pierakstā Tev jā saglabā vienota numerācija, nodalot vienu folkloras vienību no otras (piemēram, teicēja A materiāli – 1. – 56.vienība, teicēja B materiāli – 57. – 123.vienība, teicēja C materiāli – 124. – 315.vienība). Noslēgumā Tev jāpievieno neliels rakstisks prakses vērtējums – ko tā Tev deva, ko Tu ieteiktu pilnveidot, kā pats vērtē savākto materiālu.

atbild, ka nekas jauns jau tas neesot, tagad visu jau varot grāmatās izlasīt. Šāda situācija lai Tevi nemulsina, Tev jāuzstāj, ka Tu gribi dzirdēt, kā to dzied vai stāsta tieši viņš un neviens cits, un tad var cerēt uz gaidīto rezultātu. Pasivitāte nekādā ziņā nedrīkst būt iemesls, kāpēc jāatsakās runāt ar teicēju, jo iekustināts šāds cilvēks var atklāt arī īstus folkloras zelta graudus, ko līdz šim nemanīti nesis, jo uzskatījis tos par nepietiekami vērtīgiem.

Protams, var būt arī citi teicēju izvēles kritēriji, tomēr visos gadījumos teicējam ir jābūt uzmanības centrā, jo folkloras variabilitāte lielā mērā atkarīga no tā, **kas, kam, ko, kad un kā** stāsta. Katras folkloras materiālu kopas sākumā obligāti jābūt ievietotiem teicēja biogrāfiskajiem datiem, proti, īsam viņa raksturojumam, kur noteikti jānorāda: *teicēja vārds, uzvārds, dzimšanas gads, dzimšanas vieta, dzīves vietu maiņa, pašreizējā dzīves vieta (pilna adrese), izglītība, nodarbošanās, ģimenes stāvoklis, attieksme pret folkloru*. Folkloras tekstu pierakstīšanas gaitā teicējam jājautā, *no kurienes viņš zina šo tekstu, kādās situācijās, kam tas stāstāms*. Savukārt, materiālu kopas noslēgumā jānorāda savi vērojumi sakarā ar teicēju: *izpildīšanas veids, specifiska mīmika, improvizācijas pakāpe* u.c. novērojumi. Ideāli būtu, ja folkloras prakses materiāliem Tu varētu pievienot arī teicēja fotogrāfiju.

2. GALVENIE FOLKLORAS ŽANRI UN TO PIERAKSTA ĪPATNĪBAS

Folkloras prakses laikā Tu vari pievērsties visu zināmo folkloras veidu vākšanai (skat. 1.attēlu).

1.attēls. Folkloras veidi

Turpmāk – detalizētāk par katra folkloras žanra pierakstīšanas īpatnībām.

Pierakstītajiem materiāliem būtu jābūt iespējami precīziem. Proti, materiāli jāpieraksta vārdu pa vārdam, kā runā teicējs, saglabājot arī teicēja stilu (tāpēc pierakstīšanas procesā būtu ieteicams lietot ieraksta tehniku, piemēram, diktofonu). Pierakstīšanas procesā noteikti jāfiksē visi teksta atkārtojumi, variācijas, teicēja piebildes un paskaidrojumi par stāstīto. Nekādā gadījumā nav pieļaujama teicēja stila vai izteiksmes pārlabošana (pat tad, ja Tev šķiet, ka teicējs runā nepareizi vai pat lieto vienkāršrunas vārdus un teicienus). Katrā novadā teksts jāpieraksta, ievērojot visas dialekta un izloksnes īpatnības. Ideālā variantā būtu ieteicams lietot fonētisko transkripciju, tomēr ir pietiekami, ja pierakstā ar tradicionālā alfabēta līdzekļiem saglabātas teicēja dialekta vai izloksnes īpatnības. Sevišķa uzmanība tekstā Tev būtu jāvelta īpašvārdiem, kā arī visiem svešajiem vārdiem, par kuru nozīmi neskaidrības gadījumā jājautā papildus, svešo vārdu skaidrojumus norādot arī pieraksta galavariantā.

3. MATERIĀLU PIERAKSTĪŠANAS UN NOFORMĒŠANAS NOTEIKUMI

Šai darbā daļā Tev būtu jāpievērš uzmanība, pirmkārt, folkloras pierakstīšanas, otrkārt, materiālu noformēšanas prasībām.

3.1. MATERIĀLU PIERAKSTĪŠANAS NOTEIKUMI

Materiālu pierakstīšanas sakarā lielāka uzmanība Tev būtu jāpievērš izmantotajiem avotiem, materiālu pasportizācijai (par to skat. iepriekš), pieraksta precizitātei un pieraksta tehnikai.

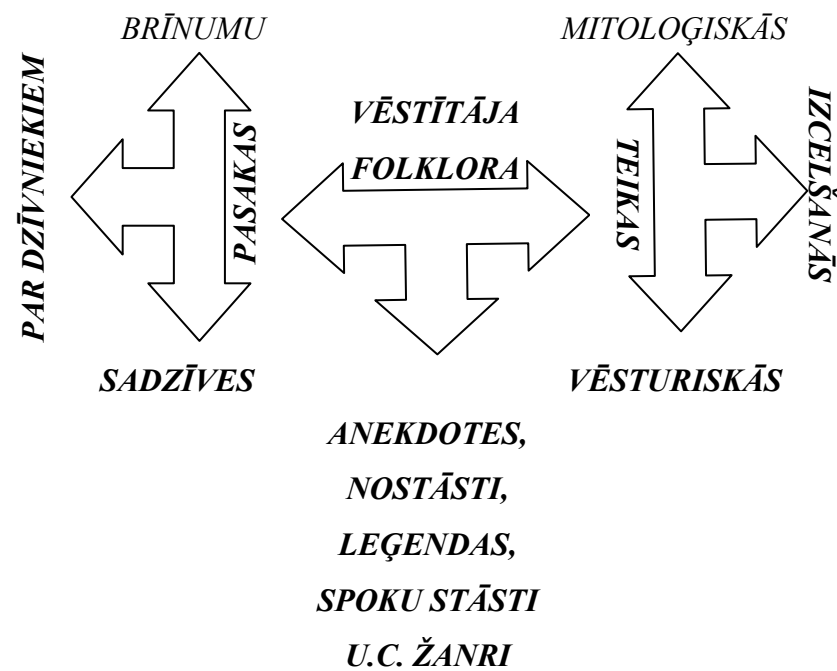
Jau iepriekš tika norādīts, ka individuālās folkloras prakses ietvaros materiāli iegūstami, pārsvarā strādājot ar teicēju. Pat tad, ja darba gaitā Tev sāk likties, ka pieprasītais materiālu daudzums ir pārāk liels, Tu nekādā gadījumā nedrīksti iztrūkstošās folkloras vienības pierakstīt klāt no kādas folkloras izlases, kāda cita folkloras pierakstītāja savāktajiem materiāliem vai uzrādīt par tādiem individuālu dzejnieku iesācēju darbus. Tev ir jāsaprot, ka šādā gadījumā Tu vari sniegt aplamas ziņas par folkloras rašanos, pastāvēšanu un izplatīšanās ceļiem, maldinot zinātniekus, kas izmantos Tavus materiālus saviem pētījumiem. Būdam folkloras vācējs, arī Tu esi uzskatāms par zinātnieku, jo neviena pētniecība nevar pastāvēt, ja tai nav pietiekama faktu materiāla. Tieši tāpēc – esi korekts un ievēro pētnieka ētiku!

2.1. DZIESMU FOLKLORA

Dziesmu folklorā, kā Tu vari redzēt 1.attēlā, ietilpst *klasiskās tautasdziesmas, ziņģes, vēsturiskās dziesmas un baznīcas dziesmas*. Pierakstot tās, Tev: ☺ noteikti jāņem vērā un teicēju jāiztaujā par *apstākļiem un nolūku, ar kādu dziesma dziedāta*; ☺ jācenšas pierakstīt gan *dziesmas tekstu, gan melodiju* ☺ jāraksta *visa dziesma*, kaut arī tā Tev šķiet zināma, jo dziesmas beigās varbūt ir kādas negaidītas izmaiņas; ☺ jāpieraksta *visi atkārtojumi* (piedziedājumi, refrēni u.tml.), ☺ jāfiksē *visas teicēja piezīmes un paskaidrojumi, ko viņš saka par tekstu*; ☺ jāfiksē *īpatnības, kas saistītas ar tautasdziesmu tematiskajām grupām*; ☺ ja dziesma pavada kādu *rotaļu vai deju, tad jāpieraksta arī to norise*; ☺ ar *nošu zīmēm vai audiolentē jāieraksta melodija un tās varianti, ja teicējs dziesmu dzied*.

2.2. VĒSTĪTĀJA FOLKLORA

Pie vēstītājas folkloras pieder visi nesaistītā valodā cirkulējoši tautas mutvārdu daiļrades sacerējumi (skat. 2.attēlu).

2.attēls. Vēstītājas folkloras žanriskā struktūra

Pierakstot vēstītāju folkloru, būtu ieteicams: ☺ *lietot diktofonu, pierakstot teicēja tekstu ar visiem sarunvalodas elementiem (iestarpinājumiem, iespraudumiem, vienkāršrunas elementiem, atkārtojumiem utt.);* ☺ *precizēt, no kā, kad un kādos apstākļos teicējs dzirdējis stāstāmo un kam stāstāmais domāts;* ☺ *lūdzot stāstīt brīnumu vai sadzīves pasakas, teicējam var uzdot uzvedinošus jautājumus, piemēram, nosaucot pasaku varoņus (trīs tēvadēli, apburti cilvēki, pārdabiski palīgi, priekšmeti, kādi konkrēti varoņi – Sniegbaltīte, Pelnrušķīte brīnumu pasakās vai stūrgalvīgās sievas, muļķa vīri, gudrās meitas un puiši, veiklie zagļi utt. sadzīves pasakās);* pierakstot pasakas par dzīvniekiem, *jāpievērš uzmanība dabas aprakstiem, jālūdz izskaidrot dzīvnieku, putnu izskatu, valodu un izturēšanos;* ☺ *pierakstot teikas, jāuzdod uzvedinoši jautājumi par*

2.4.3. Citas ieražas

Bez cilvēka mūža godiem, kas nav piesaistīti konkrētam kalendārajam datumam, un gadskārtu ieražām, kas kopīgas visiem noteiktas kultūras nesējiem, izdalāma vēl viena – mūsdienās tipiska – ieražu grupa, kas ir gan piesaistīta konkrētai kalendāra dienai, gan arī ir saistīta ar konkrētu individu vai to grupu. Tādas jau par tradicionālām izveidojušās ieražas ir tās, kas:

- saistītas ar konkrētu cilvēku – *dzimšanas dienas, vārda dienas;*
- saistītas ar kādu iestādi, uzņēmumu – veikala, avīzes, augstskolas u.tml. dzimšanas dienas;
- veltītas profesionālajām grupām – skolotāju, ugunsdzēsēju, kosmonautu u.tml. dienas;
- veltītas nozīmīgiem vēsturiskiem notikumiem – LR Neatkarības deklarācijas pasludināšanas diena, Komunistiskā genocīda upuru piemiņas diena u.tml.

Folkloras prakses materiālos Tu vari ietvert arī šādu svinību aprakstus, bet Tev jāapzinās, ka šīs laikmeta radītās reālijas, kaut arī tradicionāli nostiprinājušās, nedrīkst aizēnot mūsu senās – jēgpilnās un universālās tradīcijas, kas aptvēra un gādāja par ikkatra un it visa labklājību. Neaizmirsīsim tautas gudrību, pierakstīsim to, saglabāsim un nodosim nākamajām paaudzēm.

Pierakstot godu ieražas no teicējiem, vislabāk izmantot diktofonu, vērojot pašam – videokameru, ja vien tas ir ētiski (bērēs, piemēram, filmēt un fotografēt var tikai pēc tuvinieku lūguma vai piekrišanas).

Godu ieražas tāpat variējas un mainās. Tā savdabīgs godu raksturs un rituāla nozīme ir arī autovadītāju tiesību iegūšanai, pirmajai algai, lielākajam vai kārtējam sasniegumam profesionālajā darbībā u.c. svinībām.

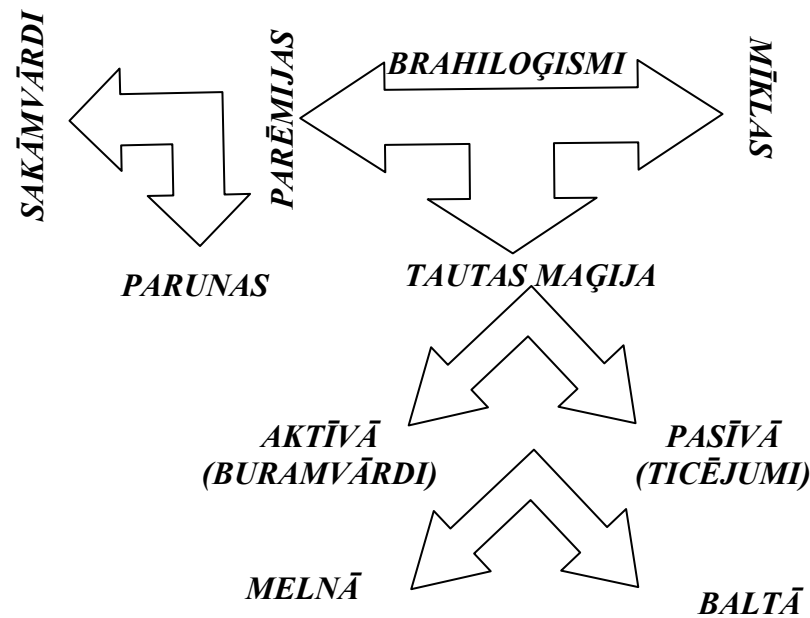
2.4.2. Gadskārtu ieražas

Pie gadskārtu ieražām tradicionāli pieder saulgriežos centrētie ziemas (Ziemassvētki, Sveču diena, Lūcijas diena u.c.), pavasara (Lieldienas, Māras diena u.c.), vasaras (Jāņi, Pēteri, Labrenči u.c.) un rudens ((Miķeļi, Mārtiņi, Andreji u.c.) svinību cikli. Par šiem svētkiem Tu vari taujāt gan teicējus, gan arī vērot un pierakstīt to norisi patstāvīgi. Abos gadījumos Tev jācenšas noskaidrot: ☺ *kad un kāpēc tieši šai laikā konkrētā gadskārtu ieraža svinēta*; ☺ *kā un kāpēc tā svētki saucas*; ☺ *kā noris gatavošanās svētkiem*; ☺ *kā rotā telpas vai iekārtoja citu svētku norises vietu*; ☺ *ko gatavo maltītei*; ☺ *kādas rituālas darbības veic*; ☺ *kādus ticējumus piesauc*; ☺ *kādas dziesmas dzied, rotaļas spēlē u.tml.* Pierakstot gadskārtu ieražas, ņem vērā, ka to norisi tāpat skārušas laikmetu ietekmes, tāpēc nebrīnies, ja blakus Tev kā folkloras pētniekam zināmajām senlatviešu tradīcijām Tu ievērosi kristietības vai kādu citu ietekmi. Tavs uzdevums – fiksēt visu tieši tā, kā stāsta teicējs vai kā Tu pats to novēro.

teiku cikliem – mitoloģiskajām teikām (par mitoloģiskajām būtnēm (vilkačiem, raganām, velnu, pūķiem, lietuvēnu u.c. tēliem, to funkcijām)), izcelšanās teikām (par nedzīvās (zemes, tās reljefa, ūdeņu, akmeņu, kapu vietu utt.) un dzīvās (cilvēka, dzīvnieku) dabas izcelšanos), vēsturiskās teikas (par nogrimušām pilīm, pilskalniem, baznīcām, par kariem, par konkrētām vēsturiskām vietām (mājām, muižām, ciemiem, krogiem, miestiem u.tml.), to nosaukumu skaidrojumiem; ☺ *Tev jācenšas atrast teicēja aprakstīto dabas objektu vai vēsturisko vietu un nofotografēt to*; ☺ *pierakstot anekdotes, atceries, ka tas ir viens no visdzīvākajiem folkloras žanriem, tāpēc centies noskaidrot, kad, kādos apstākļos anekdote dzirdēta, kas to stāstījis*; ☺ *arī pierakstot leģendas un nostāstus, centies noskaidrot, kas teicējam stāstījis to vai citu notikumu, vai pats teicējs tic stāstītajam, cik bieži un kam viņš stāsta vēstītāju folkloru.*

2.3. BRAHILOĢISMI

Pie brahiloģismiem pieder īsi aforistiski folkloras izteicieni: sakāmvārdi, parunas, mīklas un arī tautas maģija (skat. 3.attēlu).

3.attēls. Brahilogismu žanriskā struktūra

Ar **parēmiju** (tā sakāmvārdus un parunas dēvē apvienotā veidā) pierakstīšanu Tev var rasties zināmas grūtības, jo visbiežāk tās netiek stāstītas kā atsevišķs žanrs, pārsvarā ievijot tās sarunvalodā kā organisku runas sastāvdaļu. Bieži gadās pat tā, ka teicējs, jautāts pēc sakāmvārdiem vai parunām, saka, ka tādus nemaz nezina, bet tikko sāk stāstīt kādu notikumu iz dzīves vai kādu vēstītājas folkloras tekstu, sakāmvārdi un parunas birst kā no pārpilnības raga. Šādās situācijās Tev jābūt dzirdīgam un jāpieraksta sacītais, pie izdevības precizējot: ☺ *kāda ir parēmijas tiešā, kāda - pārnestā nozīme*; ☺ *kādi ir parēmijas lietošanas apstākļi un kādās dzīves situācijās tā tiek lietota*. Sakāmvārdu un parunu sakarā Tu vari interesēties arī par iesaukām un palamām, laba un ļauna vēlējumiem, draudu un brīdinājumu formulām, ātrrunas vingrinājumiem.

Arī **mīklas** ir viens no interesantākajiem un vairāk zināmajiem folkloras žanriem. Pierakstot mīklas Tu: ☺ *vari jautāt pēc visiem*

☺ *kā tā saukusies (kāzas, vedības, laulības vai citādi)*; ☺ *kāds bija līgavas un līgavaiņa tērps un rotas*; ☺ *kā izvēlēti vedēji*; ☺ *cik dienas notika kāzas*; ☺ *kādas rituālas darbības veiktas laimīgas dzīves nodrošināšanai*; ☺ *kāzu dziesmas, dejas rotaļas*; ☺ *kāzu dāvanas, to nozīme u.tml.* Vedību aprakstiem būtu vēlams pievienot arī uzskates materiālus: *kāzu avīzes, ielūgumus, fotogrāfijas, videofilmu vai ko citu.* Tā kā viens no folkloras prakses galvenajiem uzdevumiem ir tieši mutvārdu folkloras vākšana, tad *centies pēc iespējas pierakstīt kāzu dziesmas, ticējumus, tostus, runas u.tml.* Uzmanību Tu vari pievērst arī kāzu gadadienām – kā tiek sauktas un svinētas 1, 5, 10, 15, 20 utt. kāzu gadadienas.

Trešais un pēdējais nozīmīgākais cilvēka mūža gods ir *bedības, dievaines jeb bēres*. Nav viegli lūgt teicējam atcerēties teicējam viņa tuvinieku apbedīšanu, tomēr, ja ar teicēju ir panākta savstarpēja uzticēšanās vai viņš ir Tavs tuvinieks, Tu vari jautāt ☺ *kā cilvēks pavadīts pēdējā gaitā*; ☺ *kādas rituālas darbības veiktas viņa aiziešanas brīdī*; ☺ *kā izvēlētas viņa pēdējās goda drānas un mūža nams*; ☺ *kā un kāpēc tā apbedīts (guldīts zemes klēpī, kremēts)*; ☺ *kāds apbedīšanas ceremonijas raksturs (kristietisks, civils)*; ☺ *kādas rituālas darbības veiktas, izvadot no mājas, (baznīcā), kapos, atgriežoties no kapiem*; ☺ *sevišķu vēribu vari veltīt kapu jeb bērū runām, kuras saka izvadītāji*; ☺ *interesi var izraisīt arī uzraksti uz kapu pieminekļiem*. Ja bērū ceremonija ir ar kristietisku raksturu, sevišķa uzmanība jāpievērš *psalmu* u.c. rituālajiem dziedājumiem gan pirms apbedīšanas, gan arī pēc – t.s. atbērēs.

darbības veiktas pirms un pēc dzemdībām; ☺ kā izvēlēts bērna vārds; ☺ kā un kur notikušas krustabu svinības; ☺ kas jaundzimušajam bērnam dāvināts; ☺ kā izvēlēti krustvecāki u.tml. Tev noteikti jāņem vērā, ka laika gaitā krustabas piedzīvojušas dažādas izmaiņas. Senajām tradīcijām uzslāņojušās dažādu laikmetu un ideoloģiju ietekmes. Tā sarunā ar teicēju Tu var saskarties ar t.s. padomju laika tradīcijām – bērna reģistrēšanu dzimtsarakstu nodaļā. Nevairies pierakstīt arī šādu informāciju, jautājot, ☺ *kādi vārdi bērniem tika doti; ☺ kāda bija svinīgā ceremonija; ☺ vai un kā svinības turpinājās mājās; ☺ ko un kāpēc bērnam dāvināja u.tml.* Viens no šobrīd izplatītākajiem krustabu variantiem ir bērna kristības baznīcā. Arī šeit Tu vari noskaidrot tradīcijas: ☺ *kā izvēlas vārdu; ☺ kā notiek ceremonija; ☺ kā izvēlas krustvecākus; ☺ kā bērnu ģērbj u.tml.*

Bez nosauktajiem krustabu variantiem mūsdienu tradīcijās ienākuši arī citi pirmajā cilvēka dzīves posmā par nozīmīgiem uzskatīti godi. Tādi, piemēram, ir *bērnības svētki* un *kristietiskā stiprināšana* (baznīcas vārda došana). Zināma rituāla nozīme tiek piešķirta arī *izlaidumam*, kur pietiekami plašas svinības sākas jau ar bērnudārza, vēlāk – pamatskolas, vidusskolas, augstskolas vai kādas citas skolas absolvēšanu. Visiem šiem notikumiem piemīt zināms rituāls raksturs.

Otrs nozīmīgākais cilvēka mūža gods ir *vedības jeb* – mūsdienās ierastāk – kāzas. Pierakstot kāzu norisi, Tu vari taujāt teicējiem ☺ *kā nolūkota līgava; ☺ kā bildināta; ☺ vai un kā notikusi saderināšanās; ☺ kā notikusi gatavošanās kāzām; ☺ kur notikusi kāzu ceremonija;*

zināmajiem mīklu veidiem – objektu jeb klasiskajām (tās tiek uzdotas par kādu objektu), *jautājumu* (jokaini vispārīga rakstura jautājumi, piemēram, cik zirņu saiet glāzē), *uzdevumu* (atjautīgi vispārīga rakstura uzdevumi, piemēram, kā aizsniegt ar kājām griestus), *burtu un zilbju mīklām* (piemēram, ar ko sākas zobu sāpes? – ar ‘z’), *šarādēm* (kad uzminamais vārds iegūst citu nozīmi, ja tam pieliek, noņem vai apmaina kādu burtu), *anagrammām*, kad, pārvietojot zilbes vai burtus, iegūstam atminamo vārdus, piemēram, Vilis Jokne (vijolnieks) u.c.; ☺ *jāpievērš uzmanība mīklas sastāvdaļām – mīklas formulējumam, atminējumam un aicinājumam minēt mīklu; ☺ jānoskaidro mīklu minēšanas norise – kad un kas mīklas minēja agrāk un mūsdienās, kādēļ mīklas tika un tiek minētas, kā tika un tiek sodīti tie, kas nevar mīklas uzminēt.*

Tautas maģija pēc darbības rakstura iedalās pasīvajā (ticējumi, kur pēc vienas notikušas lietas var noteikt nākošo, vēl nenotikušo) un aktīvajā (burvības, kad vēlme noteikt nākotni vai iespaidot to izpaužas aktīvā veidā – ar vārdiem un darbiem). Jautājot pēc ticējumiem, Tu vari: ☺ *lūgt pastāstīt ticējumus par dabas novērojumiem, par cilvēka likteni, par sadzīves norisēm utt.; ☺ pierakstīt sapņu izskaidrojumus*, kas vairumā gadījumu funkcionē ticējuma formā. Burvības parasti ir tā tautas maģijas daļa, kas ir grūtāk pieejama tās sakrālās dabas dēļ. Burvību zinātāji negribīgi atklāj savus noslēpumus, jo uzskata, ka izstāstīti tie zaudēs savu sakrālo spēku. Tomēr arī šajā gadījumā Tu vari interesēties par vienkāršākiem burvību veidiem, kas parasti netiek turēti tik lielā

noslēpumā, piemēram, par ☺ *zīlēšanas laiku, vietu, apstākļiem, atribūtiem, zīmēm, to skaidrojumiem*; ☺ *par zīlēšanas tēmām: savu vai cita likteni, veselību, ražu utt.* Ja paveicas un izdodas uzzināt arī nopietnākas, ar maģisko tekstu pavadītas burvības, tad centies noskaidrot: ☺ *burvības veidu pēc mērķa (saimnieciskās, ārstnieciskās, sociāli sadzīviskās) un pēc attieksmes (baltās un melnās)*; ☺ *tās veikšanas apstākļus un procesu*; ☺ *maģiskos vārdus, kas pavada darbību*; ☺ *ja izdodas, vari pievienot arī t.s. burvību jeb melnās grāmatas, kur apkopoti dažādi buramie vārdi*; ☺ *sevišķi interesanti varētu būt materiāli par tautas ārstniecību: zāļu tējas, ziedes, vannas, masāžas, zāļu nosaukumi, to pagatavošanas noteikumi, pielietošanas paņēmieni, zāļu iedarbība.*

2.4. IERAŽU FOLKLORA

Ieražu folklorā ir tā tradicionālās kultūras daļa, kas apvieno sevī vārdu un rituālu darbību, dod iespēju arī mūsdienu cilvēkam ar tradicionālu darbību palīdzību pietuvoties senču gudrībai, pasaules un cilvēka attieksmju redzējumam.

Latviešu folklorā izdalāmi divi fundamentāli ieražu cikli – godu ieražas, kas saistītas ar cilvēka mūža ritējumu, un gadskārtu jeb kalendārās ieražas, kas iezīmē gada ritējuma svarīgākos posmus. Ieražas, līdzīgi kā folklorā kopumā, ir izgājušas garu attīstības ceļu, gan saglabājot senos mītiskos rituāla elementus, gan ietekmējoties no kultūrlaikmetu reālijām. Folkloras prakses ietvaros Tev ir divas iespējas pietuvoties šo garamantu pūram: ☺ *iztaujājot teicējus, kā svinētas godu un/vai gadskārtu ieražas viņu pieredzē*; ☺ *pašam piedaloties svinībās un detalizēti pierakstot to norisi.* Turpmāk par to, kas jāņem vērā, pierakstot ieražu folkloru.

2.4.1. Godu ieražas

Tradicionāli par cilvēka mūža godiem tiek uzskatīti izšķirīgākie viņa dzīves posmi – krustabas (vārda došana), vedības (jeb kāzas) un bedības (jeb bēres), kad ar maģisku vārdu un darbu palīdzību tiek atzīts jau noietais cilvēka dzīves ceļš un sagatavots nākamais.

Krustabas ir pirmais cilvēka mūža gods, kur senatnē ietilpa radības, raudzības, pirtīžas un daudzas citas izdarības (sīkāk par to skat. Latviešu tautas dzīvesziņa. – Rīga: Zinātne, 1991. – 5. – 52.lpp.). Iztaujājot teicējus par krustabu svinībām, Tu vari jautāt par to, ☺ *kur un kā notika (notiek) dzemdības*; ☺ *kādas rituālas*